**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**
**імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

**БОРИСЕНКО В.Й., ТЕЛЕГУЗ І.О.**

# НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «НАЦІОНАЛЬНО-ОСВІТНІЙ ЧИННИК В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВР, СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014 – «СЕРЕДНЯ ОСВІТА. ІСТОРІЯ»

**Київ – 2022**

**УДК 378.016:94(477)(072)**
**Б 82**

**Розробники:**
БОРИСЕНКО В.Й. – професор, доктор історичних наук;
ТЕЛЕГУЗ І.О. – доцент, кандидат історичних наук.

**Рецензенти:**
**Виговський М.Ю. –** доктор історичних наук, професор
**Качмала В.І. –** кандидат історичних наук, доцент

*Рекомендовано до друку Вченою радою*
*Історичного факультету НПУ ім. М.П. Драгоманова*
*(30 серпня 2021 р., протокол № 1).*

Борисенко В.Й. Телегуз І.О.

Навчальний посібник з вибіркової дисципліни «Національно-освітній чинник в історії України» для студентів за напрямом підготовки бакалавр, спеціальності 014 – «Середня освіта. Історія». – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2022. – 22 с.

У навчальному посібнику представлено розроблену програму з вибіркової дисципліни «Національно-освітній чинник в історії України», плани семінарських занять, питання до самостійної роботи, джерела та літературу до кожної теми, питання до заліку. Навчальний посібник підготовлений для організації семінарської та самостійної роботи студентів четвертого курсу НПУ ім.М.П.Драгоманова спеціальності 014 – Середня освіта. Історія» на лекційних та семінарських заняттях та виконання ними самостійної роботи.

# ЗМІСТ

Пояснювальна записка……4
Основні результати навчання та компетентності, які вони формують…...5
Структура навчальної дисципліни……..7
Програма навчальної дисципліни……...8
Тематика семінарських занять студентів……..12
Рекомендована література……..14
Завдання по самостійній роботі……..19
Питання до заліку……20
Розподіл балів, які отримують студенти протягом семестру……..22
Шкала оцінювання: національна та ECTS……22

# ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

На сучасному етапі розвитку незалежної Української держави перед українською елітою стоять завдання реформування освітньої сфери з поєднанням міжнародного досвіду і національних традицій. Від їх вирішення залежить історична доля як Української держави, так і української нації.

Саме на наприкінці XVIII ст. – у першій третині XX ст. відбулися вагомі зміни в освітньому просторі. Шлях до розвитку української національної освіти в імперських умовах пролягав через формування національно свідомої інтелігенції, усвідомлення важливості навчання рідною мовою, створення шкільних підручників, використання європейського досвіду і впливу тенденцій у сфері розвитку світської освіти та ін. Загалом національно-освітній вплив був одним із вагомих чинників формування української модерної нації. Зважаючи на те, що для підготовки вчителів-істориків сучасної України знання і осмислення освітнього досвіду минулих століть є важливим кроком для формування національної свідомості, розроблений цей курс вибіркової дисципліни.

**Предмет вивчення навчальної дисципліни** – особливості національно-освітнього розвитку на території українських земель наприкінці XVIII ст. – у першій третині XX ст. в контексті націотворчих процесів.

**Міждисциплінарні зв'язки:** Історія України XVIII ст., Історія України XIX – 1917 р., Історія України 1917 – 1939 рр., Історія української культури, Нова історія країн Європи та Америки.

**Метою** викладання навчальної дисципліни «Національно-освітній чинник в історії України» є формування в студентів глибоких знань з історії національно-освітнього розвитку та формування сучасної української нації наприкінці XVIII ст. першій третині XX ст., умінь використовувати їх у навчально-педагогічній та суспільно-громадській діяльності, розуміння особливостей змін в освітньому просторі українців у взаємозв'язку з ідеями еліти та націотворчими процесами.

**Основними завданнями** вивчення дисципліни «Національно-освітній чинник в історії України» полягають є набуття студентами комплексу знань і умінь з історії національно-освітнього розвитку на території українських земель наприкінці XVIII ст. – у першій третині XX ст. в контексті націотворчих процесів для їх практичного використання у професійній та громадській діяльності.

Основними видами організацій пізнавальної діяльності студентів при вивченні курсу є лекції (14 год.), семінари (14 год.), а також самостійна робота студентів, що включає в себе роботу з джерелами, а також підготовку науково-творчих робіт.

На вивчення дисципліни відводиться 3 кредити, 90 годин

# ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЯКІ ВОНИ ФОРМУЮТЬ

| № з/п | Результати навчання | Компетентності |
|---|---|---|
| **1.** | Знати особливості освітнього розвитку в Російській імперії та імперії Габсбургів наприкінці XVIII ст. – на початку XX ст.;<br><br>Вміти володіти та вільно використовувати методи історичних досліджень та вільно оперувати категоріально-понятійним апаратом історії та націології<br><br>Вміти працювати з теоретичними дослідженнями та історичними документами. | **Загальні:**<br><br>Здатність вчитись і оволодіти сучасними знаннями<br><br>Здатність до пошуку. Оброблення та аналіз інформації з різних джерел<br><br>Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. |
| **2.** | Знати зв’язок між проблемами розвитку освіти на території українських земель наприкінці наприкінці XVIII ст. – у першій третині XX ст. та процесом націотворення.<br><br>Вміти розкривати суть та закономірності освітньо-історичних змін у взаємозв’язку з націотворчими процесами. | **Загальні:**<br><br>Здатність до абстрактного та аналітичного мислення й генерування ідей<br><br>Знати зв’язок між проблемами сьогодення та минулого. |
| **3.** | Знати особливості освітніх процесів на території України напередодні розпаду Російської та Австро-Угорської імперій, Української революції 1917 – 1921 рр. та між двома світовими війнами;<br><br>Знати характерні риси становлення української національної освіти;<br><br>Вміти аналізувати особливості освітніх процесів в умовах Російської та Австрійської | **Загальні:**<br><br>Здатність до абстрактного та аналітичного мислення й генерування ідей<br><br>**Фахові:**<br><br>Простеження зв'язку освітнього розвитку та процесу українського націотворення з подібними процесами в історії інших європейських народів.<br><br>Володіння навичками публічного захисту та |

| | | |
|---|---|---|
| | імперій, а також проекти розвитку освіти в радянській Україні в контексті європейських процесів розвитку. | презентації своїх наукових досліджень і розробок. |
| **4.** | Знати постатей політичних та громадських діячів, які впливали на розвиток освітньої сфери наприкінці XVIII ст. – на початку XX ст.;<br><br>Знати особливості створення національних підручників;<br><br>Вміти давати обґрунтовану об'єктивну оцінку історичним діячам освітньої сфери, визначати та характеризувати основні тенденції розвитку освітнього простору, зокрема шкільних підручників. | **Загальні:**<br>Здатність до абстрактного та аналітичного мислення й генерування ідей<br>**Фахові:**<br>Здатність до аналізу політичних реалій, світогляду інтелектуалів та змісту підручників |
| **5.** | Знати особливості освітньо-наукової діяльності української еміграції в 1920-1930-х роках<br>Вміти встановлювати зв'язок між метою їхньої та діяльності та політичними обставинами того часу | **Загальні:**<br>Здатність до абстрактного та аналітичного мислення й генерування ідей<br>Знати зв'язок між проблемами сьогодення та минулого.<br><br>**Фахові:**<br>Здатність до аналізу наукової та освітньої спадщини українських інтелектуалів в еміграції у 1920-1930-х роках і процесу формування української модерної нації |

# СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| № з/п | Назви модулів і тем | Кількість годин | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | | Аудиторні | Лекції | Семінарські | СРС |
| Модуль 1. Розвиток освіти в Україні в імперських реаліях (кін. XVIII ст. – 1917 рр.) | | 12 | 6 | 6 | 30 |
| Т.1. | Україна в контексті модерних процесів націєтворення. | 4 | 2 | 2 | 10 |
| Т.2. | Освіта в Російській імперії | 4 | 2 | 2 | 10 |
| Т.3. | Освіта в Австрійській (Австро-Угорській) імперії | 4 | 2 | 2 | 10 |
| Модуль 2. Національна освіта і європейські процеси націотворення (1917 – 1930-ті рр.) | | 16 | 8 | 8 | 32 |
| Т.4. | Освітнє питання в роки Української революції 1917 – 1921 рр. | 4 | 2 | 2 | 8 |
| Т.5. | Радянські реалії українського освітнього розвитку. | 4 | 2 | 2 | 8 |
| Т.6. | Українська освіта в Польщі, Чехословаччині та Румунії. | 4 | 2 | 2 | 8 |
| Т.7. | Освітня діяльність української еміграції. | 4 | 2 | 2 | 8 |
| **Разом:** | | 28 | 14 | 14 | 62 |

# ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

## Модуль 1.
## Зміст навчальної дисципліни за модулями і темами:
## Модуль 1.
## Розвиток освіти в Україні в імперських реаліях
## (кін. XVIII ст. – 1917 рр.)
### Тема 1. Україна в контексті модерних процесів націєтворення.

Формування сучасних націй. Питання термінології і хронології. Нація. Основні чинники формування сучасних націй. Національна ідентичність. Історіографія. Е.Гелнер, Б. Андерсон, Е. Сміт, М.Гібернау та ін.

Фронтир: теорії та інтерпретації. Ф.Тернер, О.Латімор, А. Каппелер, І.Чорновол. Культурний, релігійний та освітні фронтир. Територія українських земель кін. XVIII ст. – поч. XX ст. як східноєвропейський культурний фронтир. Імперія та периферії. Імперія та нація. Освіта.

### Тема 2. Освіта в Російській імперії.

Стан освіти в українських землях наприкінці XVIII ст. Релігійний чинник у розвитку освіти. Діяльність Комісії зі створення народних училищ Російської імперії (1782 р.). Створення державної системи освіти в Російській імперії. Указ про створення Міністерства народної освіти 1802 р. імператора Олександра І. Перший міністр – українець Петро Завадовський.

Органи управління освітою. Поділ імперії на шість учбових округів згідно наказу від 24 січня 1803 р.: Московський, Петербурзький, Харківський, Казанський, Віленський і Дерптський. Відкриття Харківського університету 1805 р. Освітні традиції і позиції місцевої еліти на території Віленського і Харківського навчальних округів.

Перетворення Київської Академії та Харківського і Чернігівського колегіумів у професійні школи духовного відомства. Вплив поляків на розвиток освіти в Правобережній Україні. Діяльність А.Чарторийського як попечителя Віленського учбового округу. Греко-католики та римо-католики в освітньо-культурному просторі українських земель. Василіани, їхня освітня і видавнича діяльність. Кременецький ліцей – Волинські Афіни. Вплив Польського повстання 1830 – 1831 рр. на освітні зміни в Україні. Русифікація.

Зміни в освітньо-адміністративній системі: Одеський округ (1830 – 1832 рр.) і Київський учбовий округ (1832 р.). Рішельєвський ліцей. Відкриття університету в м. Києві у 1834 р. Університетська наука. Фольклор та етнографія

в дослідженні національних ознак українців. Наукові товариства. 1804 р. відкриття в Одесі комерційної гімназії, яка в 1817 р. стала йменуватися "Рішельєвським ліцеєм". Наказ Олександра II від 10 червня 1862 р. про створення Новоросійського університету. Офіційне відкриття – 1 травня 1865 р. Діяльність попечителів учбових округів.

Діяльність земств в освітній сфері. Позашкільна освіта: українська книжкова продукція, книгарні, бібліотеки, музеї, театр і т. д.

Національна політика і мовне питання в Російський імперії. Освітні ініціативи української інтелігенції. Питання національної освіти у проектах і діяльності кирило-мефодіївців та громадівців. Створення українських підручників. Т.Шевченко, П.Куліш. Діяльність Б..Грінченка, Х. Алчевської,. С.Русової.

Діяльність освітніх закладів поляків, чехів, євреїв, німців та ін. на території українських губерній.

## Тема 3. Освіта в Австрійській (Австро-Угорській) імперії.

Мовна політика в Австрійській (Австро-Угорській) імперії. Східна Галичина, Північна Буковина, Закарпаття – освітні традиції та зміни. Організація управління системою освіти в Австрійські імперії до 1848 р. Заснування Міністерство віросповідань і освіти.

Освітні ініціативи західноукраїнської інтелігенції в XIX ст. Пробудження серед західноукраїнської інтелігенції інтересу до національної історії та мови. Діяльність І.Могильницького, Д.Зубрицького. Роль греко-католицького духовенства в національно-культурному житті краю. І. Могильницький – автор першої граматики української мови.

Створення 1867 р. Крайової шкільної Ради в Галичині. Освіта і питання мови викладання. 1869 р. – законодавче відокремлення школи від церкви. Діяльність товариства «Просвіта». А.Вахнянин. Культурно-освітня діяльність О. Барвінського. Розвиток освіти в Буковині. Діяльність О.Духновича в Закарпатті.

Львівський університет. Бібліотека Львівського університету. Середовище університету у спогадах сучасників. Професори і студенти.

Чернівецький університет. Заснування богословського закладу в 1827 році. Наказ імператора Франца Йосифа від 4 жовтня 1875 року про створення Чернівецького університету.

## Модуль 2.
## Національна освіта і європейські процеси націотворення (1917 – 1930-ті рр.)

### Тема 4. Освітнє питання в роки Української революції 1917 – 1921 рр.

Освітня політика Центральної Ради, Української Держави, Директорії УНР, ЗУНР/ЗОУНР. Управління сферою освіти. Міністри освіти. І.Стешенко. Н.Григоріїв. В.Прокопович. М.Василенко. В.Науменко. П.Холодний І.Огієнко. А.Крушельницький. О.Барвінський.

Мовне питання в освітній сфері. Кадрова політика. Підготовка вчителів. Курси українознавства. Шкільна освіта. Написання нових підручників для українських шкіл. Журнал «Вільна українська школа» (1917-1920 рр.). Постаті освітян: С.Русова, М.Грінченко, В.Дурдуківський, С.Черкасенко, Я.Чепіга та ін.

Відкриття українських університетів. Народний університет в Києві 1917 р. Ректор – І. Ганницький. Університет в Камянці-Подільському. Ректор – І.Огієнко. Модернізація вищої освіти в українськими урядами. Розвиток освіти національних меншин.

Створення УАН в 1918 р. створення і діяльність бібліотек. С.Сірополко.

### Тема 5. Радянські реалії українського освітнього розвитку.

Державна політика і освітнє питання в умовах радянської України. Наркоми освіти: В.Затонський. О.Шумський. В.Гринько. М.Скрипник.

Мовне питання в освітній сфері. Освіта в роки політики українізації. Аполітичність і політичність інтелігенції в освітній діяльності. Вища освіта. Професійна освіта. Система шкільної освіти. Трудові школи. Освіта для дорослих. Лікнепи.

Створення шкільних підручників. Комуністичне і антирелігійне виховання. Розвиток освіти національних меншин. Загальносоюзні тенденції розвитку освіти.

Бібліотеки. Освітньо-науковий розвиток. ВУАН.

## Тема 6. Українська освіта в Польщі, Чехословаччині та Румунії.

Освіта в українських землях під владою Польщі 1919 – 1939 рр. Мовне питання в освітній сфері в Галичині, на Волині, Холмщині І Підляшші. Утраквістичні школи з 1924 р. Заборона навчання українською мовою на території Холмщини і Підляшшя. Діяльність товариства «Рідна школа». Діяльнісь Українських (таємних) університетів. Діяльність товариств «Просвіта», «Скала», «Рідна Хата».

Освіта в українських землях під владою Чехословаччини. Збільшення мережі початкових українських (руських) шкіл. Українські, чеські, єврейські та угорські навчальні заклади освіти. Союз українських Учителів 1929 р., Учительська Громада Підкарпатської Руси (з 1929 р.), русофільське Учительське Товарищество. Позашкільну освіта: «Просвіта» 1920 р. і москвофільське Общество ім. О. Духновича 1923 р.

Освіта в українських землях під владою Румунії. Мовне питання в Буковині. Румунізація закладів освіти різного рівня. 1929 р. – частковий дозвіл на навчання українською мовою до 1934 р. Бессарабія в 1920 – 1927 рр. – адміністративна автономія і навчання українською мовою в 120 школах.

## Тема 7. Освітньо-наукова діяльність української еміграції.

Українська еміграція між двома світовими війнами. Створення науково-освітніх центрів за кордоном. Український Вільний Університет (17 січня 1921 р.). Відень, Прага, Мюнхен. М. Грушевський, О. Колесса, В. Старосольський, Д. Антонович.

Український Соціологічний інституту Відні (1919 р.) Український інститут громадознавства у Празі (1 листопада 1925 р.). М.Шаповал, С.Шелухін, С.Русова, Л.Білецький. Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова у Празі 1923 – 1933 років. Українська студія пластичного мистецтва. Заснування кафедри української мови і письма в Карловому університеті (Прага) у 1926 р.

Заснування у Варшаві Українського інституту під керівництвом О.Лотоцького у 1930 р. Р.Смаль-Стоцький, Б.Лепкий та ін. Відкриття кафедри української мови і літератури у Кракові та української історії у Варшаві.

Український науковий інститут у Берліні (1926 р.). І.Горбачевський, С. Смаль-Стоцький, Д. Антонович, Д.Чижевський та ін. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі.

# ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ

## Модуль 1.
## Розвиток освіти в Україні в імперських реаліях
## (кін. XVIII ст. – 1917 рр.)

### Тема 1. Україна в контексті модерних процесів націєтворення.

семінарське заняття - 2 години

1. Роль освіти у формуванні модерних націй. Історіографія. Е.Гелнер, Е. Сміт, Б. Андерсон та ін.
2. Фронтир: теорії та інтерпретації. Культурний, релігійний та освітній фронтир. Ф.Тернер, О.Латтімор. А.Каппелер. І.Чорновол.

### Тема 2. Освіта в Російській імперії

семінарське заняття - 2 години

1. Стан освіти в українських землях наприкінці XVIII ст. – на поч. XIX ст.
2. Зміни в освітньо-адміністративній системі в Російській імперії. Органи управління освітою.
3.Відкриття університетів в українських губерніях Російської імперії (Харківський, Київський, Новоросійський).
4. Національна політика і мовне питання в Російський імперії

### Тема 3. Освіта в Австрійській (Австро-Угорській) імперії

семінарське заняття - 2 години

1. Організація управління системою освіти в Австрійські імперії до 1848 р. Міністерство віросповідань і освіти.
2. Мовне питання в Австрійській (Австро-Угорській) імперії. Східна Галичина, Північна Буковина, Закарпаття в мовно-освітньому просторі імперії.
3.Національні-освітні ініціативи української інтелігенції в Австрійській (Австро-Угорській) імперії.
4. Львівський університет. Бібліотека Львівського університету.
5. Створення та діяльність Чернівецького університету.

## Модуль 2.
## Національна освіта і європейські процеси націєтворення (1917 – 1930-ті рр.)

### Тема 4. Освітнє питання в роки Української революції 1917 – 1921 рр.

семінарське заняття - 2 години

1. Управління освітньою сферою в роки діяльності національних урядів. Міністри освіти. (І.Стешенко. Н.Григоріїв. В.Прокопович. М.Василенко. В.Науменко. П.Холодний І.Огієнко. А.Крушельницький. О.Барвінський.)
2. Мовне питання в освітній сфері: теорія і політичні реалії діяльності національних урядів.
3. Відкриття українських університетів. Народний університет в Києві 1917 р. Університет в Камянці-Подільському.
4. Розвиток освіти національних меншин.

### Тема 5. Радянські реалії українського освітнього розвитку.

семінарське заняття - 2 години

1.Українська нація в 1920 – 1930 рр.: етнічні території, державні кордони, освітній простір.
2. Наркоми освіти. В.Затонський. О.Шумський. В.Гринько. М.Скрипник.
3. Освіта в роки політики українізації. Мовне питання в освіті. Розвиток освіти національних меншин
4. Аполітичність і політичність інтелігенції в освітній діяльності..

### Тема 6. Українська освіта в Польщі, Чехословаччині та Румунії.

семінарське заняття - 2 години

1.Освіта в українських землях під владою Польщі 1919 – 1939 рр.
2. Мовне питання в освітній сфері в Галичині, на Волині, Холмщині і Підляшші. Утраквістичні школи з 1924 р. Заборона навчання українською мовою на території Холмщини і Підляшшя.
2. Освіта в українських землях під владою Чехословаччини. Збільшення мережі початкових українських (руських) шкіл.
3.Освіта в українських землях під владою Румунії. Мовне питання в Буковині. Румунізація закладів освіти різного рівня.

**Тема 7. Освітня діяльність української еміграції.**

семінарське заняття - 2 години

1. Створення українських науково-освітніх центрів за кордоном.
2. Український Соціологічний інститут у Празі. Науковий доробок М.Шаповала.
3. Український вільний університет.
4. Історичні дослідження і видавнича діяльність українських науковців в еміграції.

# РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

## Основна


1. Борисенко В., Телегуз І. Національна освіта і формування української модерної нації у 1921–1934 роках: європейські тенденції та радянські реалії. – К., 2012.
2. Історія української культури. В 5-ти т. – К., 2001 – 2011. – Т. 4 – 5.
3. Пахолків С. Українська інтелігенція в Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. – Львів, 2014.
4. Портнов А. Наука у вигнанні. Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939). – Харків, 2008.
5. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001.
6. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993.


## Допоміжна


1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К, 2001.
2. Борисенко В. Боротьба демократичних сил за народну освіту в Україні 60-90 років XIX ст. – К., 2011.
3. Борисенко В. Курс української історії. – К., 1997.
4. Беднаржова Т. Степан Сірополко – подвижник українського шкільництва. – Львів, 1998. – 317 с.
5. Білик В. Видавнича діяльність почаївських василіан в період ліквідації Греко-Католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – 30-ті рр. XIX ст.) / В. Білик // Волинський музей : історія і сучасність: наук. зб. – Луцьк, 2004. – С. 297–299.

6. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні 1783 – 1830 рр. – Львів, 2007.
7. Борисенко В. Непорожня Г. Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 рр. – К., 2002.
8. Борисенко В. Левченко І. Культурно-освітня діяльність громадськості Лівобережної України в 1825 – 1860 рр. – К., 2002.
9. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
10. Виговський М.Ю. Номенклатура системи освіти в УСРР 1920–1930-х років: соціальне походження, персональний склад та функції. – К., 2005.
11. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.). – К., 2014.
12. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К., 1993.
13. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996.
14. Ґелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм. – К., 2003.
15. Гібернау М. Ідентичність націй. – К., 2012.
16. Даниленко В., Кравченко А. Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874 – 1938). – К., 2000.
17. Демянчук, О. Система чинників розвитку гімназійної освіти на Буковині (XIX – перша половина XX ст.). // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. – Вип. 78. – С. 243-248.
18. Добрянський І. Постолатій В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець XIX початок XX ст.). – Кіровоград, 1998.
19. Єфіменко Г. Національно-культурна політика керівництва ВКП(б) в Україні 1932-38рр. (Освіта і наука). – К., 2000.
20. Животенко-Піанків А. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка. – К.,1999. – 176 с.
21. Житарюк І. Система освіти Буковини та Хотинщини за часів їх перебування у складі королівської Румунії (1918– 1940) // Наука, релігія, суспільство. – 2011. – №4.
22. Заболотна Н. Побутування почаївських кириличних стародруків XVIII – XIX ст. на Холмщині та Підляшші (за даними фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського) // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2015. – Вип. 19. – С. 127-145.
23. Зубко О. Створення та діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім.М.П. Драгоманова в Празі (1923-1933 рр.): автореф. дис… канд. іст. наук. – К., 2010.

24. Іваненко О. А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.). – Київ, 2013. – 374 с.
25. Козакевич О. Українська мова, нація та ідентичність у міжімперському просторі (друга половина XIX – початок XX століття). – Київ, Вінниця. – 2018.
26. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. – Львів, 2005.
27. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – К., 1999.
28. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917 – 1923). – К., 1996.
29. Кобченко К.А. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів. – К., 2007.
30. Коляденко С. Кременецький ліцей в систем освіти Волині (XIX – 30-ті рр. XX ст.). – Житомир, 2002.
31. Кравченко В. Харьков/Харків – столиця Пограничья. – Вильнюс, 2010.
32. Кравченко В. Університет для України // Україна, імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. – Київ, 2011. – С. 87 – 131.
33. Кукурудзяк М. Г. Собчинська М. М. З історії національної школи і педагогічної думки в УНР. – Кам'янець-Подільський, 1997.
34. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття. Історико-педагогічний аспект. – Тернопіль, 2000.
35. Лось В. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.: організаційна структура та культурно-релігійний аспект. / Валентина Лось. Відп. ред. Л.А. Дубровіна. – К., 2013.
36. Ляхоцький В. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К., 2000.
37. Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): Хрестоматія/ Упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. – К., 2003.
38. Маслійчук В. Культурно-освітні ініціативи на Лівобережній та Слобідській Україні другої половини XVIII – початку XIX ст.- Дис.доктора іст. наук. – Харків-Запоріжжя, 2019.
39. Марочко В. Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941). – К., 2003.
40. Милько В. Інститут попечительства як форма участі громадськості в управлінні гімназіями України (перша половина XIX ст.) // Український історичний збірник. – 2018. – Вип. 20. – С. 101–112.
41. Милько В. Повітові училища України: мережа та система управління (друга половина XIX – початок XX ст.) // Український історичний збірник. – К., 2017. – Вип. 19. – С. 124–13.

42. Милько В. Гімназії українських міст у період модернізації Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Збірник наукових праць. – К., 2017. – Вип. 26. – С. 195–209.
43. Мисюра О. Олександр Кониський у громадсько-політичному і культурно-освітньому житті України (друга половина XIX ст.). Автореф. канд… іст. наук – Харків, 2005.
44. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. – К.: Критика, 2009.
45. Наріжний *С.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. [Репринтне видання 1942р.]. Львів-Кент-Острог, 2008.
46. Пашук В. Через Просвіту до модерної нації: товариство «Просвіта» та польські просвітні організації Галичини // Проект «Україна». Австрійська Галичина. – Харків, 2016. – С.146 – 160.
47. Пенішкевич О. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.). – Чернівці, 2002.
48. Поліщук Ю. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII ст. – початок XX ст.). – К., 2012.
49. Посохов С. Университет и город в Российской империи (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.). – Х., 2014.
50. Посохова Л. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII - на початку XIX ст. – Харків, 2011.
51. Посохова Л. Історія Харківського колегіуму в контексті становлення системи вищої освіти в Російській імперії // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 7. Спеціальне видання: Університети та нації в Російській імперії. – Харків; Київ, 2005. – С. 64 – 74.
52. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802–1902. – СПб., 1902.
53. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – К., 2004.
54. Святенко А. Греко-Католицька і Римо-Католицька церкви в освітянській політиці самодержавства на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / А. Святенко // Київська старовина. – 2009. – № 5–6. – С. 48–60.
55. Сейко Н. Доброчинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ. – Житомир, 2006.
56. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – К., 1993.

57. Сміт Е. Національна ідентичність. – К., 1994.
58. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. – К., 2004.
59. Телегуз І. Організаційна трансформація освітньої системи в українських губерніях у першій третині XIX ст. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. – Київ, 2015. – Вип. 13: Ювілейний випуск до 180-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова. – С. 213 – 218.
60. Тері Мартин Імперія національного вирівнювання. Нації та націоналізм у Радянському Союзі (1923 – 1939 роки). – К., 2013.
61. Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. – К., 2011.
62. Шандра В.. Навчальні округи // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г - Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К., 2004. – С. 146–148.
63. Шевчук О. Історія створення Колегії Павла Галагана // Історико-педагогічний альманах. – 2012. – №1. – С. 87 – 96.
64. Шпорлюк Р. Імперія та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Г. Касьянов (пер. з англ., передм.). – К., 2000.
65. Щербак Н. Освітня політика російського самодержавства на Правобережжі України у XIX ст. // Українознавство. – 2005. – № 9. – С. 9 – 12.

**Інформаційні інтернет-ресурси:**

66. Електронна бібліотека «DIASPORIANA» Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції. – Режим доступу: http://diasporiana.org.ua/
67. Україніка – електронна бібліотека – Режим доступу: Україніка - електронна бібліотека | НБУВ (irbis-nbuv.gov.ua)
68. Електронна бібліотека. Інститут історії України НАН України http://resource.history.org.ua/
69. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001. – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/966-00-0684-5/966-00-0684-5.pdf

# ЗАВДАННЯ ПО САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ

Науково-творча робота студентів на одну із тем:

1. Освітні традиції українців Лівобережної України наприкінці XVIII – на початку XIX ст.
2. Харківський колегіум на тлі реформування вищої освіти в Російській імперії.
3. Рішельєвський ліцей в освітньому просторі Південної України XIX ст.
4. Вплив релігійного чинника на освітні процеси першої третини XIX ст. (на території підросійської або підавстрійської України).
5. Заклади духовної освіти на території України XIX ст.
6. Учительські семінарії в українських губерніях Російської імперії.
7. Приватні навчальні заклади м.Києва у другій половині XIX – на початку XX ст.
8. Створення та діяльність Колегії Галагана.
9. Бібліотеки в Україні як частина освітнього простору у XIX ст.
10. Видавничі та особисті контакти між наддніпрянськими та галицькими діячами у другій половині XIX – на поч. XX ст.
11. Українська еліта та її освітні проекти наприкінці XVIII – п.п. XIX ст.
12. Ініціатива інтелігенції щодо розвитку освіти рідною мовою наприкінці XIX – на поч. XX ст.
13. Діяльність освітніх закладів поляків, чехів, євреїв, німців та ін. на території українських губерній в Російській імперії.
14. Холмщина і Підляшшя в освітньому просторі Російської імперії.
15. Міністри освіти в національних урядах часів Української революції 1917 – 1921 рр.
16. Наркоми освіти УСРР.
17. С.Смаль-Стоцький – громадський і освітній діяч.
18. Освітньо-наукова наукова діяльність української інтелігенції в еміграції (1920 – 1930-ті рр.).

# ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Формування сучасних націй та освітній чинник. Е.Гелнер.
2. Стан освіти в українських землях наприкінці XVIII ст.
3. Створення державної системи освіти в Російській імперії. Указ про створення Міністерства народної освіти 1802 р. Перший міністр – українець Петро Завадовський.
4. Відкриття Харківського університету 1805 р. Викладацький склад, студенти, особливості навчання.
5. Освітні традиції і позиції місцевої еліти на території Віленського і Харківського навчальних округів в першій третині XIX ст.
6. Вплив поляків на розвиток освіти в Правобережній Україні. Діяльність А.Чарторийського як попечителя Віленського учбового округу. Кременецький ліцей.
7. Греко-католики та римо-католики в освітньо-культурному просторі українських земель. Василіани, їхня освітня і видавнича діяльність.
8. Вплив Польського повстання 1830 – 1831 рр. на освітні зміни в Україні. Відкриття Імператорського університету Св. Володимира в м.Київ.
9. Зміни в освітньо-адміністративній системі: Одеський округ (1830 – 1832 рр.) і Київський учбовий округ (1832 р.).
10. Розвиток освіти в Одесі у XIX ст. Рішельєвський ліцей. Створення і відкриття Новоросійського університету.
11. Діяльність земств в освітній сфері. Земські школи та вчителі.
12. Освітні ініціативи української інтелігенції в Російський імперії у XIX ст. Питання національної освіти у проектах і діяльності кирило-мефодіївців та громадівців. Створення українських підручників.
13. Діяльність освітніх закладів поляків, чехів, євреїв, німців та ін. на території українських губерній в Російській імперії.
14. Відкриття приватних закладів освіти в українських губерніях Російської імперії. Діяльність Колегії Галагана.
15. Організація управління системою освіти в Австрійські імперії до 1848 р. Заснування Міністерство віросповідань і освіти.
16. Освітні ініціативи західноукраїнської інтелігенції в XIX ст. Діяльність І.Могильницького, Д.Зубрицького.
17. Створення 1867 р. Крайової шкільної Ради в Галичині. Освіта і питання мови викладання. 1869 р. – законодавче відокремлення школи від церкви.
18. Діяльність товариства «Просвіта». А.Вахнянин. Культурно-освітня діяльність О. Барвінського.

19. Розвиток освіти в Буковині. Діяльність О.Духновича в Закарпатті.
20. Львівський університет. Бібліотека Львівського університету. Професори і студенти.
21. Чернівецький університет: історія створення та діяльність. Бібліотека.
22. Освітня політика Центральної Ради.
23. Освітня політика Української за гетьманування П. Скоропадського.
24. Освітня політика Директорії УНР.
25. Освітня політика ЗУНР/ЗОУНР.
26. Державна політика і освітнє питання в умовах радянської України. Діяльність наркомів освіти. В.Затонський. О.Шумський. В.Гринько. М.Скрипник.
27. Освіта в радянській Україні в роки політики українізації. Аполітичність і політичність інтелігенції в освітній діяльності.
28. Розвиток освіти національних меншин в радянській Україні.
29. Ідеологічний вплив на зміст освіти в радянській Україні. Створення та видавництво шкільних підручників.
30. Розвиток освіти в українських землях під владою Польщі у 1919 – 1939 рр. Утраквістичні школи.
31. Розвиток освіти в українських землях під владою Чехословаччини в 1920 – 1930-х рр.
32. Розвиток освіти в українських землях під владою Румунії у 1920 – 1930-х рр.
33. Причини утворення українських науково-освітніх центрів за кордоном, основна мета їхньої діяльності.
34. Діяльність наукових та освітніх установ української еміграції в Чехословаччині.
35. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі.

# РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ

| Робота на семінарах | Модульна контрольна робота | Науково-творче завдання | Робота на лекціях | Всього балів за роботу протягом семестру | Залік | Разом |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 30 | 10 | 14 | 6 | 60 | 40 | 100 |

# ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНАВ ТА ECTS

| Шкала оцінювання ECTS | Визначення | Оцінка за національною шкалою | Рейтингова бальна шкала оцінювання |
|---|---|---|---|
| A | Відмінно | 5 (відмінно) | 90-100 |
| B | Добре | 4 (добре) | 82-89 |
| C | | | 74-81 |
| D | Задовільно | 3 (задовільно) | 64-73 |
| E | | | 60-63 |
| FX | Незадовільно | 2 (незадовільно) | 35-59 |
| F | | | 0-34 |